

Dejiny videné kognitívnou biológiou

Ladislav Kováč

Ľudská psychika je skonštruovaná tak, že nás neznámo, neusporiadanosť, kognitívny chaos, naplňujú negatívnymi emóciami. Uhýbame im: vo svete hľadáme – či skôr, vkladáme do neho – štruktúru: usporiadanosť, pravidelnosti, zákony. Štrukturovanie sveta nás priťahuje, je zdrojom kladných emócií, príjemnosti.

Takto, z účelového imperatívu emócií, z hľadania príjemnosti a vyhýbania sa bolesti, tvoríme mýty, umenie, vedu a sociálne a politické utópie. Usporiadanie udalostí robíme alternatívne podľa dvoch rozdielnych princípov. Prvý je evolučne mladý, objavil sa len pred dvomi a pol tisícimi rokmi, prví naň prišli antickí filozofi: svet je chápaný ako deterministický stroj, poslúchajúci zákony. Na tomto princípe vznikli a rozvinuli sa prírodné vedy. U časti pracovníkov kultúrnych (humanitných a sociálnych vied) stretávame sa s rovnakou ambíciou: vyložiť konkrétne dianie ako prejav univerzálnych zákonov. V tomto poňatí zákony určujú životnú dráhu individua, dejiny spoločností, vývoj ľudstva. Je vždy, menej či viac, čosi platónske v takomto pohľade na svet: „najskutočnejšou“ skutočnosťou je idea, všeobecnosť; konkrétnosti sú akcenciami – skôr iba akýmisi názornými ilustráciami univerzálií.

Druhý princíp je oveľa starší, jeho vek meriame desiatkami tisícok rokov, sprevádza človeka od jeho evolučných počiatkov. Veda málo, umenie skoro výlučne vychádzajú z tohoto princípu. Svet, ktorý z tohto princípu vyrastá, je nie svet zákonov, ale svet príbehov. Svet je nie geometrický nákres, ale vyprávanie. *Homo sapiens* nie je len živočíchom, tvoriacim nástroje, je živočíchom, tvoriacim mýty. Všetky mýty majú od nepamäti podobu príbehov. Presievanie neusporiadanej zmesi javov, ich výber a skladanie do usporiadanej mozaiky je samotnou podstatou činnosti vyššieho nervového systému. Dobré nás o tom presvedčajú nočné sny: v nich psychika – nie iba človeka, i iných živočíšnych druhov – vymanená z kontroly bdelého vedomia, spleta z náhodilých, chaotických podnetov súvislé príbehy.

Ak akceptujeme tento výklad človeka a psychiky, ako sa potom javia ľudské dejiny? Dejinný pohyb nie je prejavom nejakých všeobecných zákonov. Nie je však ani logicky usporiadaným, zmysluplným príbehom. Je vektorovým skladaním najrozmanitejších síl, algebraickým súčtom nespočetných individuálnych a skupinových snažení. Je však predovšetkým konglomerátom udalostí, o ktorých rozhodli nepredvídateľné, a poväčšine neidentifikovateľné, náhody. Beh dejín je ako valkanie ihlanu po nerovnom povrchu: čochvíľa je ihlan postavený na jeden zo svojich vrcholov, do polohy nestabilnej rovnováhy – na ktorú stranu spadne, rozhodne náhodná fluktuácia molekúl. Fluktuácie zakaždým nanovo určia ďalší smer pohybu. Len pri pohľade dozadu, *ex post*, má dejinný proces podobu logického príbehu. Nie jedného: ten istý proces popisuje veľa príbehov. Záleží na uhle pohľadu vyprávača a na jeho citovom vzťahu k udalostiam. Každý príbeh ostáva mýtom. Dejinný mýtus nie je ľubovoľným príbehom. Jeho vyprávač musí byť verný faktom; iba ich interpretácia stojí nad nimi, ona z nich vyberá tie, ktoré sú z hľadiska jej vnútornej logiky relevantné. Spoločenský pohyb sa zatiaľ (alebo navždy?) sotva dá interpretovať ináč ako v podobe mýtu. Každý z interpretácií prislúcha istá štatistická váha pravdivosti. Zo superpozície mnohých príbehov sa možno skladá – jedincom neobsiahnuteľné, no v dynamike spoločnosti funkčné a adaptívne – intersubjektívne poznanie.

Fundovanosť historika alebo sociálneho vedca, kvantita historických faktov ktoré pozná a schopnosť posúdiť ich vierohodnosť určujú váhu pravdivosti ním vyprávaného príbehu. Sú však aj príbehy so zápornou váhou – ich pôvodcami sú tí, čo fakty zámerne skresľujú alebo si ich vymýšľajú. Čisto logicky, bez morálneho hodnotenia, treba tieto „negatívne“ príbehy radiť do samostatnej kategórie: sú to pseudomýty.

Ak vykročíme z rámca vedy, môžeme vyniesť morálny súd: pôvodcovia pseudomýtov sú ľudia nemravní.